

ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ЯК ОДНА З ОСНОВОПОЛОЖНИХ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛЯ

У поданому матеріалі представлено аналіз ролі, яку відіграє рефлексія у професійній діяльності та професійному зростанні вчителя.

Мета статті полягає в обґрунтуванні положень щодо рефлексивної складової професійного зростання вчителя.

Методологічною основою статті є філософські, психологічні, педагогічні теорії та положення, які розкривають концептуальні підходи щодо досліджуваної проблематики.

Наукова новизна полягає у визначенні сутності механізмів педагогічної рефлексії як механізму неперервного професійного зростання педагога.

Рефлексія є тим способом діяльності вчителя, який надає йому можливість професійно розвиватись, коригувати свою поведінку та діяльність, адже більшістю дослідників вона трактується як здатність бачити себе очима учня, осмислювати свій професійний досвід. Рефлексивний досвід накопичується через співвідношення знання про власні можливості та можливі перетворення у собі з вимогами професійної діяльності. Отже, вчитель може будувати свою діяльність ґрунтуючись на рефлексії. Рефлексія є тим видом інтелектуальної діяльності, за якої педагог здійснює свою професійну діяльність, та з приводу якої переходить до нового діяльнісного змісту, тобто до виконання так званого рефлексивного плану, який виражається у поняттях, смислах, ідеях, є ідеальним. Педагогічна рефлексія, як фактор розвитку професіоналізму вчителя, проявляється через його здатність до неперервного як особистісного, так і професійно-педагогічного зростання.

Висновки. Доведено, що критеріями розвитку рефлексії є цілісність, глибина, адекватність, істинність, природність та частота рефлексивних дій, а до постійного професійного зростання педагога спонукає система мотивів, яка формується завдяки здатності до рефлексії та володінню її механізмами і дозволяє педагогу свідомо керувати власною активністю.

Ключові слова: рефлексія, педагогічна рефлексія, професійна діяльність, професійне зростання.

Постановка проблеми. Праця вчителя є специфічним видом професійної діяльності, що функціонує за своїми законами та правилами і характеризується низкою ознак, серед яких, крім вміння доступно подавати учням складні речі та здатності організувати їх у єдиний колектив, є й такі, як прагнення до особистісного самовираження, професійної творчості, до вдосконалення своїх знань та вмінь. Здатність вчителя аналізувати власну професійну діяльність та себе формується завдяки рефлексії, яка дозволяє свідомо керувати власною активністю і є механізмом професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Рефлексію як педагогічне явище досліджувала низка як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких А. Маркова, О. Мирошник, М. Марусинець, А. Карпова, І. Семенова, С. Степанова. Психологи, серед яких Б. Ананьєв, О. Бодальов, Л. Виготський, О. Леонтьєв, І. Кон, В. Мясіщев, В. Петровський, О. Реан, розглядають рефлексію як здатність спеціаліста правильно оцінювати себе та власну діяльність, пов'язують її із самоздійсненням, самоактуалізацією та самореалізацією. Науковці доводять, що визначальна пізнавальна функція рефлексії реалізується через усвідомлення засобів вирішення різноманітних задач. С. Рубінштейн та В. Зінченко розглядають рефлексію як властивість, яка надає змогу будувати таку форму власного буття та самодійснення яка дозволяє будувати ставлення до себе як до іншого.

Мета статті полягає в обґрунтуванні положень щодо рефлексивної складової професійного зростання вчителя. **Завданнями** є вивчення рефлексивного аспекту професійної діяльності педагога, розгляд низки трактувань щодо досліджуваної проблематики, з'ясування їх сутності.

Методологічною основою статті є філософські, психологічні, педагогічні теорії та положення, які розкривають концептуальні підходи до досліджуваної проблематики.

Наукова новизна полягає у визначенні сутності механізмів педагогічної рефлексії як феномену.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи професійну діяльність, більшість дослідників наголошують на тому, що її невід'ємною частиною є усвідомленість з позиції детермінованості щодо розвитку особистості як суб'єкта праці. Для професійної діяльності педагога характерними є багатоманітність та мінливість умов, методів і засобів, що вимагає непевного розвитку [11].

В. Сластенін педагогічною діяльністю називає той вид соціальної діяльності, що спрямований на передавання досвіду та культури від покоління до покоління, на підготовку щодо виконання особою певної соціальної ролі, створення таких умов, які б забезпечили її розвиток. Автор виділяє такі види педагогічної діяльності, як: викладання, яке спрямовується на управління пізнавальною діяльністю та виховна робота, яка полягає в організації виховного середовища [14, 24–30, 186–193]. І. Зязюн визначає професійну педагогічну діяльність як таку діяльність вчителя, зміст якої полягає у керівництві діяльністю учнів під час освітнього процесу, з метою забезпечення розвитку основоположних сфер особистості цього учня [4, 44–50].

Розвиток будь-якої діяльності пов'язаний з приведенням потреб особистості до змін, що відбуваються, та, у свою чергу, призводять до ситуації коли ті процеси, які відповідають діяльності попередній, коригуються та утворюють нові її форми. Таким чином формується професіоналізм. Професійний розвиток вчителя – це процес неперервних перетворень у педагогічній діяльності, які призводять до стійкого розвитку професіоналізму. Це процес, який більшістю дослідників поділяється на стадії, етапи, рівні та характеризується взаємопливами та взаємообумовленістю всіх його сторін та компонентів. Кожний попередній рівень цього процесу пов'язаний з наступним, що характеризується певними психологічними новоутвореннями, які дозволяють вчителю формувати нові стратегії щодо вирішення професійних завдань. Зазвичай процес професійного розвитку відбувається у напрямках зміни системи діяльності, становлення професійного світогляду, зміни когнітивних, емоційних, практичних установок педагога у напрямку взаємодії.

Неперервність професійного розвитку є необхідною щодо набуття особистісного та професійного досвіду педагога умовою. Іноземні автори для визначення трудової діяльності використовують поняття «професійний цикл». Г. Крайг, характеризуючи професійний цикл, вказує, що починається він з роздумів над майбутнім, які ведуть до вибору професії, трудової діяльності, та закінчується пенсією. З віковими стадіями розвитку людини названі етапи співвідносять Д. Сьюпер. Дослідник виділяє такі етапи професійного циклу: зростання – від народження до 14 років; дослідження – від 15 до 24 років; зміцнення кар'єри – від 25 до 44 років; збереження досягнутого – від 45 до 64 років; період спаду – після 65 років [7, с. 713–716].

К. Левітан, беручи за основу вивчення особистості педагога, теорію самоактуалізації А. Маслоу, трактує процес його професійного розвитку у межах названої теорії, та вказує на те, що на початку педагогічної діяльності вчителю, серед інших, притаманна низка важливих для професії психічних властивостей, які з часом, відповідно до вимог цієї діяльності, перебудовуються у професійно значущі якості. У процесі педагогічної діяльності професійно значущі якості інтегруються, їх структура зазнає змін, у результаті чого відбувається заміна провідних професійних якостей, на основі яких відбувається професійний розвиток [8, 43].

І. Зязюн вказує на те, що найвищим рівнем педагогічної діяльності є педагогічна майстерність, та визначає її як стійку систему операцій та дій, які є осмисленими теоретично та виправданими на практиці, як такий комплекс особистісних властивостей, завдяки якому забезпечується високий рівень самостійної організованої професійної діяльності, в основі якої лежить рефлексія [3, 13–14].

О. Гура звертає увагу на той факт, що зростання педагогічної майстерності не в останню чергу залежить від того, наскільки адекватно здійснюється зворотній зв'язок, ефективно працює система організаційно-методичних заходів, завдяки яким відбувається засвоєння та розвиток у вчителя педагогічних якостей, вмінь, формується рефлексія [2, 102].

Ще І. Фіхте дійшов висновку про те, що механізм виведення знань полягає у самосвідомості або рефлексії. Саме ця думка визначила як роль рефлексії в освіті, так і спосіб набуття рефлексивного знання у науковій, пізнавальній та практичній діяльності [5, 321]. Рефлексія складається з таких процесів, як розуміння себе, самооцінка та самоінтерпретація, а також розуміння, оцінка та інтерпретація інших. Це той механізм, завдяки якому вчитель здатний організовувати взаємодію в освітньому процесі, і рефлексивне керування яким здійснюється за допомогою рефлексивних дій – сумнівів, гіпотез, питань до себе, уточнень, пошуку причинно-наслідкових зв'язків. Саме за допомогою рефлексивного керування педагогічним процесом здійснюється зворотній зв'язок, отримання зворотної інформації щодо перебігу процесу. С. Кондратьєва, досліджуючи педагогічну діяльність, звертає увагу на її рефлексивний характер, а отже на здатність вчителя до переосмислення, перевірки та уточнення власних уявлень щодо розуміння його учнями, учнівським колективом та вміння скорегувати свою діяльність [1].

Рефлексія відбувається у ставленні особи до своєї діяльності, сприяє її глибшому розумінню, аналізу та професійному розвитку. Л. Носко, розглядаючи методологію поняття рефлексія як психолого-педагогічної категорії, визначає рефлексію професійної діяльності як таку, яка полягає у фіксації рівня професійного зростання фахівця, вмінні аналізувати свою професійну діяльність та розвивати здатність до виявлення прогалин у ній та її модифікації [12]. Педагогічна рефлексія полягає в осмисленні та здатності до перетворення власних особистісних якостей та діяльності. У першу чергу це здатність

побачити та об'єктивно оцінити себе у власній професійній діяльності, базуючись на аналізі прорахунків та помилок, це вміння брати відповідальність за свої дії та рішення та визнавати право на помилки.

Рефлексія може бути пов'язаною з діяльністю колег або батьків, коли вчитель реалізується як фахівець з тієї чи іншої дисципліни. Класний керівник реалізує свій власний досвід, використовуючи різні джерела інформації. Рефлексія відбиває і такий компонент професійної діяльності, як оцінний, тобто є такою, яка пов'язана з діяльністю учнів, а рефлексивними є такі взаємини, за яких вчитель осмислює способи діяльності у кожній конкретній ситуації. Слід зауважити, що здатність спрямовувати діяльність учнів ґрунтується на розвитку особистісних, професійно необхідних якостей, які обумовлені вимогами професійної діяльності педагога, ефективність якої досягається тільки у випадку коли сам вчитель прагне до цього [9, с. 45–55].

Педагогічна рефлексія, як фактор розвитку професіоналізму вчителя, проявляється через його здатність до неперервного як особистісного, так і професійно-педагогічного зростання та ґрунтується на прагненні до вільного вибору змістовної складової педагогічної діяльності, пошуку способів її розширення. Педагогічна рефлексія виконує такі функції, як мотиваційна, проектувальна, організаційна, комунікаційна, корекційна. Мотиваційна функція визначає спрямованість на результат діяльності. Проектувальна – спрямована на проектування педагогічної діяльності. Організаційна – полягає в організації ефективних способів взаємодії. Комунікаційна є тією умовою щодо спілкування учасників педагогічного процесу, яка дозволяє оцінити себе з точки зору інших. Корекційна – направлена на зміни у педагогічній діяльності [6].

О. Мирошник, здійснюючи онтологічний аналіз психологічної природи рефлексії, визначає такі її функції: «...інтеграція численних суб'єктивних, власних та і з позиції іншого, презентацій структурних складових педагогічної взаємодії в свідомості учителя; породження смислу та усвідомлення значень в організації вчителем професійної дії; контроль за процесуально-психічним забезпеченням професійної діяльності в рамках конкретної педагогічної ситуації; регуляція педагогічної дії з врахуванням усвідомлюваних меж власного «Я» та «Я» особистості учня; творча зміна смислових утворень особистості, що забезпечують професійний розвиток вчителя у напрямку соціально-значущих функцій педагога». Дослідниця наголошує, що рефлексія може існувати як у діях, які відбуваються у поточному моменті, так і в осмисленні дій, які вже відбулись, або тих, які заплановані [10].

Н. Сидорчук, здійснюючи узагальнений огляд підходів до розуміння рефлексії у дослідженнях з психології, доходить висновку про те, що рефлексія є функцією свідомості, яка орієнтована на пізнання тих перешкод, які виникають у предметній діяльності, соціальній та психологічній взаємодії. Активності названа функція набуває у результаті заострення суперечностей, як зовнішніх, так і внутрішніх, та забезпечує зміну ставлення до себе як до «...суб'єкта пізнання, діяльності та спілкування». Отже, підсумком рефлексії стає зміна ставлення до себе, інших та до ситуації, а результатом – розвиток особистості. Педагогічну рефлексію дослідниця визначає як «систему мовно-мисленнєвих процесів, що забезпечують функціонування професійної самосвідомості, реалізацію цілей навчання, виховання в системі педагогічної взаємодії». Професійно-педагогічна рефлексія проявляється у таких станах свідомості, що пов'язані з виникненням протиріч, за яких реалізуються педагогічні цілі за допомогою відомих знань та способів. Вказані стани дослідниця визначає як рефлексивні позиції, які спрямовані на відображення як своїх дій та переживань, так і дій та переживань інших учасників педагогічного процесу. Отже, основною функцією рефлексії є переосмислення педагогом власних педагогічних прийомів та стратегій, у результаті яких застосовуються новітні технології у педагогічній взаємодії, змінюється ставлення до себе та учнів, а отже формуються нові якості, відбувається професійний розвиток [13].

М. Марусинець, досліджуючи рефлексивний аспект професійно-педагогічної діяльності, зауважує, що рефлексія є тим способом діяльності вчителя, який надає йому можливість професійно розвиватись, коригувати свою поведінку та діяльність, адже більшістю дослідників вона трактується як здатність бачити себе очима учня, осмислювати свій професійний досвід. Дослідниця вказує на те, що складовими рефлексії є такі підсистеми, як: сукупність уявлень щодо особливостей ефективної професійної діяльності; сукупність уявлень фахівця щодо себе як суб'єкта професійної діяльності, наявність і сформованість професійно важливих якостей, знаходження способів їх розвитку. Щодо першої підсистеми, то тут рефлексія є тим механізмом, завдяки якому педагог усвідомлює свої професійні успіхи та невдачі, може перебудувати власні дії, прогнозувати їх ймовірні перетворення. Щодо другої – рефлексія надає вчителю можливість об'єктивно оцінити, проаналізувати свої інтелектуальні та емоційні переживання та стани, стаючи механізмом самоконтролю, самоорганізації, розвитку [12].

Рефлексивний досвід накопичується через співвідношення знання про власні можливості та можливі перетворення у собі, з вимогами професійної діяльності. Отже, вчитель може будувати свою діяльність, ґрунтуючись на рефлексії. Рефлексія є тим видом інтелектуальної діяльності, за якої педагог здійснює свою професійну діяльність, та з приводу якої переходить до нового діяльнісного змісту, тобто до виконання так званого рефлексивного плану, який виражається у поняттях, смислах, ідеях, є ідеальним. Розширення рефлексивного плану пов'язане з появою нових можливостей та використання раніше відомих засобів. Поява таких можливостей забезпечується за рахунок суб'єктивної активності.

Висновки. Спрямованість рефлексивної свідомості проявляється у тому, щоб відокремити себе від власної педагогічної діяльності та протиставити себе їй як суб'єкта, адже тільки у випадку, коли діяльність стає об'єктом, вона може бути предметом перетворення та розвитку. Серед критеріїв її

розвитку можна визначити цілісність, глибину, адекватність, істинність, природність, частоту рефлексивних дій. До постійного професійного зростання педагога спонукає система мотивів, яка формується завдяки здатності до рефлексії та володіння її механізмами і дозволяє свідомо керувати власною активністю. Здатність до самоаналізу та самооцінки є одним з критеріїв професійної зрілості вчителя та тим чинником, завдяки якому відбувається постійне професійне вдосконалення. Отже, педагогічна рефлексія є тим механізмом професійного зростання, який полягає у вмінні педагога аналізувати власну професійну діяльність та себе [12]. Загалом, сьогодні проблематика професійного зростання у контексті неперервної педагогічної освіти є актуальною, а отже має стати об'єктом подальшого наукового пошуку.

References

1. Вершловский С. Г. Психолого-педагогические проблемы деятельности молодого учителя. Ленинград: Ленингр. общ-во «Знание», 1983. 32 с.
Vershlovskiy, S. G. (1983) Psikhologo-pedagogicheskie problemy deyatel'nosti molodogo uchitelya [Psychological and pedagogical problems of the activity of a young teacher] Leningrad, Russia: Znanie.
2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя, Україна: ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.
Hura O. I. (2006) Psykholoho-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: teoretyko-metodolohichniy aspekt: monohrafiia. [Psychological and pedagogical competence of a teacher of a higher educational institution: theoretical and methodological aspect: monograph] Zaporizhzhia, Ukraine: HU «ZIDMU».
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
Ziazun I. A. (2008). Filosofiiya pedahohichnoi dii. [the philosophy of pedagogical action]. Cherkasy, Ukraine: Vyd. ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho.
4. Зязюн І., Крамущенко І., Кривонос І. Педагогічна майстерність : Підручник / За ред. І. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
Ziazun, I., Kramushchenko, I. & Kryvonos, I. (1997). Pedahohichna maisternist : Pidruchnyk [Teaching Skills: A Textbook]. Kyiv, Ukraine: Vyshcha shk.
5. Ильенков Э. В. Философия и культура. М.: Политиздат, 1991. 321 с.
Penkov, E. V. (1991). Filosofiya i kultura [Philosophy and culture]. Moskva, Rossiya: Politizdat.
6. Кашлев С. С. Современные технологии педагогического процесса: пособие для педагогов. Минск: Университетское, 2002. 95 с.
Kashlev, S. S. (2002) Sovremennye tekhnologii pedagogicheskogo protsessa: posobie dlya pedagogov [Modern technologies of the pedagogical process: a manual for educators]. Minsk, Belarus: Universitetskoe.
7. Крайг Г. Психология развития. СПб. : Изд-во «Питер», 2000. 992 с.
Krayg, G. (2000). Psikhologiya razvitiya [Developmental psychology]. SPb, Rossiya: «Piter».
8. Маслоу А. Самоактуализация. Психология личности: тексты. Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. М.: МГУ, 1982. С. 108–117.
Maslou, A. (1982). Samoaktualizatsiya. Psikhologiya lichnosti: teksty [Psychology of personality: texts]. Moscow, Russia: MGU. p. 108–117.
9. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М.: Педагогика, 1972. 208 с.
Matyushkin, A. M. (1972). Problemnye situatsii v myshlenii i obuchenii [Problem situations in thinking and learning]. Moscow, Russia: Pedagogika.
10. Мирошник О. Г. Концепції педагогічної рефлексії у психологічних дослідженнях. *Психологія і особистість*: науковий журнал. 2016. № 2(10) Ч. 1. С. 189–199.
Myroshnyk, O. H. (2016). Kontseptsii pedahohichnoi refleksii u psykholohichnykh doslidzhenniakh [Concepts of pedagogical reflection in psychological research]. *Psykholohiia i osobystist: naukovyi zhurnal – Psychology and personality: a scientific journal*, 2(10), Ch. 1, pp. 189–199.
11. Сагач О. М. Діяльнісний аспект як один з визначальних факторів неперервного професійного зростання педагога. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. № 157. С. 178–182.
Sahach O. M. (2019) Diialnisnyi aspekt yak odyin z vyznachalnykh faktoriv neperervnoho profesiinoho zrostannia pedahoha [The activity aspect as one of the determining factors of continuous professional growth of the teacher]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"*. 157, pp. 178–182.
12. Сагач О. М. Рефлексія як фактор професійного розвитку педагога. *Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи*. Збірник наукових праць з матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 11–14.

- Sahach, O. M. (2018) Refleksiiia yak faktor profesiinoho rozvytku pedahoha [Reflection as a factor in teacher's professional development]. *Aktualni problemy pedahohiky pochatkovoї shkoly v konteksti osvitoї reformy – Actual problems of elementary school pedagogy in the context of educational reform*. pp. 11–14.
13. Сидорчук Н. Л. Педагогічна рефлексія як вияв творчого потенціалу особистості педагога. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 9. С. 142 – 146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_42
- Sydorchuk, N. L. (2014). Pedahohichna refleksiiia yak vyivav tvorchoho potentsialu osobystosti pedahoha [Pedagogical reflection as an expression of the creative potential of the teacher's personality]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity: Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Updating the content, forms and methods of education and upbringing in educational institutions: Scientific notes of Rivne State Humanities University*. 9, pp. 142–146. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_9_42
14. Слостенин В., Исаев И., Мищенко А., Шиянов Е. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. Москва : Школа-Пресс, 1997. 512 с.
- Slastenin, V., Isaev, I., Mishchenko, A. & Shiyanov, Ye. (1997). *Pedagogika: Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy* [Pedagogy: A textbook for students of pedagogical schools.]. Moscow, Russia: Shkola-Press.

Sahach O.

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-4504-3405>

PhD in History

Assistant Professor of Psychology and pedagogy department,
Chernihiv Regional Institute of Postgraduate
Pedagogical Education of K. D. Ushynskiy
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: Oksmos78@ukr.net

PEDAGOGICAL REFLECTION AS ONE OF THE FUNDAMENTAL COMPONENTS OF A TEACHER'S PROFESSIONAL GROWTH

This article presents an analysis of the role that reflection plays in a teacher's professional activity and professional growth. It is elucidated the understanding of reflection in research of psychology and pedagogy, reflexive aspect of professional and pedagogical activity, and functions of reflection. It is stated that the highest level of pedagogical activity is pedagogical mastery, as a stable system of operations and actions, which are theoretically conceived and justified in practice, like a complex of personal properties, which provides a high level of self-organized professional activity and bases on a reflection.

The purpose of the article is to justify the provisions on the reflective component of teacher professional growth.

The methodological basis of the article is the philosophical, psychological, pedagogical theories and regulations that reveal the conceptual approaches to the studied problem.

Academic novelty consists in determine the essence of the mechanisms of pedagogical reflection as a mechanism of continuous professional growth of the pelagic.

Conclusion. Reflection is a way of activity for a teacher that gives him/her the opportunity to develop professionally, to adjust his behaviour and activities. Due to more researchers, it is interpreted as the ability to see through the eyes of the student and to reflect on teachers' professional experience. Reflective experience is accumulated through the correlation of knowledge about one's own abilities and possible transformations in oneself with the demands of professional activity. Therefore, the teacher can make his/her activity based on reflection. Reflection is the kind of intellectual activity when the teacher carries out his professional activity and moves to a new activity content. It is perfect to the implementation of the so-called reflexive plan, which is expressed in concepts, meanings, and ideas. Pedagogical reflection, as a factor in the development of a teacher's professionalism, is manifested through his/her ability to continue both personal and professional-pedagogical growth.

It is proved that the criteria for the development of reflection are integrity, depth, adequacy, truth, naturalness and frequency of reflexive actions. Besides, the constant professional growth of the teacher is motivated by a system of motives, which is formed by the ability to reflect and master its mechanisms. It also allows the teacher to manage his/her activity consciously. In general, pedagogical reflection is the mechanism of professional growth for the teacher's ability to analyse his or her professional activity and themselves.

Key words: reflection, pedagogical reflection, professional activity, professional growth.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2019 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С. О. Жила